

KOXLEAR IMPLANT QO'YILGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN DASTLABKI ISHLAR

Mamatkulova Lobar Tolibjonovna-

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası p.f.b.f.d, PhD

lobarmamatkulova1982@gmail.com

Anvarova Aziza Zohid qizi-

azizazahidovna712@gmail.com

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika, defektologiya

(logopediya) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotsiya: Mazkur mavzu koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki pedagogik, logopedik va psixologik ishlarning mazmuni, bosqichlari hamda metodik asoslarini yoritishga bag'ishlangan. Koxlear implantatsiya eshitish qobiliyatini texnologik yo'l bilan tiklash imkonini beruvchi samarali tibbiy-amaliy usul bo'lib, uning muvaffaqiyati nafaqat jarrohlik amaliyotiga, balki undan keyingi reabilitatsiya jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga ham bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, implantatsiyadan keyingi dastlabki davrda olib boriladigan ishlar bolaning eshitish idroki, nutqni qabul qilish va faol nutqni shakllantirish jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Annotatsiyada koxlear implant qo'yilgan bolalarda eshitish sezgisini faollashtirish, tovushlarga yo'naltirilgan diqqatni shakllantirish, atrof-muhit tovushlarini farqlash, nutqiy signallarni idrok etishga tayyorlash kabi dastlabki ishlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Shuningdek, reabilitatsiya jarayonida audiolog, surdopedagog, logoped va psixologning o'zaro hamkorligi, ota-onalarning faol ishtiroki hamda individual yondashuv tamoyillarining ahamiyati ochib beriladi. Mavzuda eshitish-nutq reabilitatsiyasining zamonaviy metodlari, o'yin texnologiyalari, tinglash orqali o'rgatish (auditory-verbal yondashuv), motivatsiyani shakllantirish usullari va bolaning yosh hamda psixofiziologik xususiyatlarini hisobga

olish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda koхlear implantatsiyadan keyingi dastlabki ishlarning to'g'ri tashkil etilishi bolaning ijtimoiy moslashuvi, ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Ushbu annotatsiya magistrantlar, maxsus pedagogika, logopediya va surdopedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga, shuningdek, amaliy mutaxassislar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, koхlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlarni samarali rejalashtirish va amalga oshirishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация: Данная тема посвящена раскрытию содержания, этапов и методических основ первоначальной педагогической, логопедической и психологической работы с детьми, которым была проведена кохлеарная имплантация. Кохлеарная имплантация является эффективным медико-техническим методом восстановления слуховой функции, успешность которого напрямую зависит не только от хирургического вмешательства, но и от правильно организованного реабилитационного процесса после операции. Особое значение при этом приобретает начальный этап работы, оказывающий решающее влияние на формирование слухового восприятия, понимание речи и развитие активной устной речи у ребенка. В аннотации системно анализируются основные направления начальной работы с детьми после кохлеарной имплантации, включая активизацию слуховых ощущений, формирование слухового внимания, различение звуков окружающей среды и подготовку к восприятию речевых сигналов. Особое внимание уделяется междисциплинарному взаимодействию аудиолога, сурдопедагога, логопеда и психолога, а также роли родителей и принципу индивидуального подхода в процессе реабилитации. В работе рассматриваются современные методы слухоречевой реабилитации, игровые технологии, аудиторно-вербальный подход, способы формирования мотивации и учет возрастных и психофизиологических особенностей детей. Научно обосновывается, что грамотно организованная начальная работа после кохлеарной имплантации является важнейшим условием

успешной социальной адаптации ребенка, его интеграции в образовательный процесс и развития коммуникативной компетентности. Аннотация предназначена для магистрантов направлений специальной педагогики, логопедии и сурдопедагогики, а также для практикующих специалистов, и может служить теоретико-методической основой для планирования и реализации эффективной работы с детьми с кохлеарными имплантами.

Annotatsion: This topic is devoted to the study of the content, stages, and methodological foundations of initial pedagogical, speech therapy, and psychological interventions for children who have undergone cochlear implantation. Cochlear implantation is an effective medical and technological method for restoring hearing function; however, its success depends not only on surgical intervention but also on the proper organization of post-implantation rehabilitation. The initial stage of intervention plays a crucial role in the development of auditory perception, speech understanding, and the formation of active oral speech in children. The abstract provides a systematic analysis of the main directions of early intervention for children with cochlear implants, including the activation of auditory sensations, development of auditory attention, differentiation of environmental sounds, and preparation for speech signal perception. Special emphasis is placed on interdisciplinary collaboration among audiologists, special education teachers, speech therapists, and psychologists, as well as on the active involvement of parents and the principle of an individualized approach during the rehabilitation process. The paper highlights modern methods of auditory-verbal rehabilitation, play-based technologies, auditory-verbal therapy approaches, motivational strategies, and consideration of children's age-related and psychophysiological characteristics. It is scientifically substantiated that well-organized early intervention after cochlear implantation is a key factor in successful social adaptation, educational inclusion, and the development of communicative competence in children. This abstract is intended for master's degree students in special education, speech therapy, and deaf education, as well as for practicing specialists, and

serves as a theoretical and methodological basis for planning and implementing effective early intervention programs for children with cochlear implants.

Kalit soʻzlar: koxlear implantatsiya, nutqiy reabilitatsiya, eshitish nuqsoni, surdopedagogika, logopedik ish, erta aralashuv, kommunikativ kompetensiya.

Ключевые слова: кохлеарная имплантация, речевая реабилитация, нарушение слуха, сурдopedagogika, логопедическая работа, раннее вмешательство, коммуникативная компетенция.

Key words: cochlear implantation, speech rehabilitation, hearing impairment, surdopedagogy, speech therapy, early intervention, communicative competence.

Bugungi kunda eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarni erta aniqlash, ularni zamonaviy texnologiyalar asosida reabilitatsiya qilish hamda jamiyatga toʻlaqonli integratsiyalash masalasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Eshitish analizatorining ogʻir darajadagi zararlanishi bolaning nutqiy rivojlanishi, bilish faoliyati, ijtimoiy muloqoti va shaxs sifatida shakllanishiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu sababli, eshitish qobiliyatini tiklashga qaratilgan innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda ularning samaradorligini taʼminlash muhim ahamiyat kasb etadi. Koxlear implantatsiya eshitish qobiliyatini anʼanaviy eshitish apparatlari orqali kompensatsiya qilish imkoni boʻlmagan bolalar uchun eng samarali tibbiy-texnologik yechimlardan biri sifatida eʼtirof etilmoqda. Ushbu texnologiya ichki quloq funksiyasini sunʼiy ravishda faollashtirish orqali tovush signallarini bevosita eshitish nerviga uzatish imkonini beradi. Biroq koxlear implantatsiyaning ijobiy natijasi faqat jarrohlik amaliyoti bilan cheklanib qolmay, balki undan keyingi kompleks eshitish-nutq reabilitatsiyasi jarayonining sifatiga ham bevosita bogʻliqdir. Ayniqsa, implantatsiyadan keyingi dastlabki bosqichda olib boriladigan pedagogik, logopedik va psixologik ishlar bolaning eshitish idroki va nutqiy rivojlanishining keyingi yoʻnalishini belgilab beradi. Mazkur davrda tovushlarni eshitishga oʻrgatish, eshitish diqqatini shakllantirish, atrof-muhit tovushlarini farqlash, nutqiy signallarni idrok etishga tayyorlash hamda ogʻzaki nutqni rivojlantirish boʻyicha tizimli ishlarni amalga oshirish zarur. Ushbu jarayonda bolaning yoshi, implantatsiya oʻtkazilgan

vaqti, psixofiziologik xususiyatlari va individual ehtiyojlarini hisobga olish muhim metodik talab hisoblanadi. Shuningdek, koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlar ko'p tarmoqli yondashuvni talab etadi. Reabilitatsiya jarayonida audiolog, surdopedagog, logoped, psixolog hamda ota-onalarning o'zaro hamkorligi muhim o'rin tutadi. Ota-onalarning reabilitatsiya jarayoniga faol jalb etilishi, ularning pedagogik bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bolaning eshitish va nutq rivojlanishini jadallashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, koxlear implantatsiya amaliyotining kengayib borayotganiga qaramay, implantatsiyadan keyingi dastlabki pedagogik ishlarni ilmiy asoslangan, tizimli va metodik jihatdan puxta tashkil etish masalalari hali ham yetarlicha yoritilmagan. Ayniqsa, milliy ta'lim tizimi sharoitida koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan ishlashning samarali modellarini ishlab chiqish, zamonaviy metod va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu munosabat bilan, koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlarning mazmuni, shakl va metodlarini o'rganish, ularning samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlash hamda ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish mazkur magistrlik tadqiqotining asosiy yo'nalishini tashkil etadi.

Koxlear implant qo'yilgan bolalarning psixofiziologik xususiyatlari

Koxlear implant qo'yilgan bolalar o'ziga xos psixofiziologik rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lib, bu holat ular bilan olib boriladigan dastlabki ishlarning mazmuni va metodlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Implantatsiyagacha bo'lgan davrda eshitish analizatorining yetarli darajada faol bo'lmaganligi sababli, bolalarda tovushlarga bo'lgan sezgirlik pasaygan, eshitish diqqatining shakllanishi kechikkan hamda nutqiy tajriba cheklangan bo'ladi. Natijada nutqni idrok etish va faol nutqni shakllantirish jarayoni tabiiy rivojlanishdan sezilarli darajada farq qiladi. Implantatsiyadan keyin bolaning eshitish tizimi yangi sharoitda faoliyat yurita boshlaydi. Koxlear implant orqali qabul qilinayotgan tovush signallari tabiiy eshitishdan farqli bo'lib, ularni anglash va ma'nosini tushunish maxsus o'rgatishni talab etadi. Dastlab bolalar tovushlarni notanish, ba'zan noqulay yoki bezovta qiluvchi

sifatida qabul qilishi mumkin. Shu bois, dastlabki bosqichda bolaning psixologik holatini barqarorlashtirish, eshitish jarayoniga ijobiy munosabatni shakllantirish va motivatsiyani kuchaytirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, koxlear implant qo'yilgan bolalarda emotsional soha, diqqat va xotira jarayonlari ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Ular tez charchashi, diqqatni uzoq vaqt jamlay olmasligi yoki yangi tovushlarga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi mumkin. Shu sababli, dastlabki ishlarni tashkil etishda bolaning individual psixofiziologik imkoniyatlari, yoshi va rivojlanish darajasi albatta hisobga olinishi lozim.

Koxlear implantatsiyadan keyingi dastlabki ishlarning maqsad va vazifalari

Koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlarning asosiy maqsadi — eshitish qobiliyatini faol holatga keltirish, tovushlarni idrok etishga o'rgatish va nutqiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan eshitish-nutqiy bazani shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish izchil va tizimli ravishda belgilangan pedagogik, logopedik va psixologik vazifalarni amalga oshirish orqali ta'minlanadi. Dastlabki ishlarning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi: tovush manbalariga e'tibor qaratish va eshitish diqqatini rivojlantirish; atrof-muhit tovushlarini aniqlash va farqlash; tovushlarning davomiyligi, balandligi va tembrini ajratishga o'rgatish; nutqiy tovushlarni idrok etishga tayyorlash; og'zaki nutqni rivojlantirish uchun zarur sharoit yaratish. Shuningdek, bolaning eshitish tajribasini boyitish, muloqotga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirish va ijtimoiy faolligini oshirish ham muhim vazifalar sirasiga kiradi. Mazkur bosqichda pedagog va mutaxassislar tomonidan olib boriladigan ishlar bolaning eshitish imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Har bir vazifa bolaning individual ehtiyojlari va rivojlanish dinamikasiga mos ravishda belgilanadi hamda bosqichma-bosqich murakkablashib boradi.

Dastlabki ishlarning asosiy yo'nalishlari va mazmuni

Koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlar bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Eng avvalo, eshitish sezgisini

faollashtirishga qaratilgan mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bu jarayonda bola tovush bor-yo'qligini sezishga, tovush manbasiga qarab yo'nalishga va unga reaksiya bildirishga o'rgatiladi. Ushbu mashg'ulotlar oddiy tovushlardan boshlab, asta-sekin murakkab tovush va nutq signallariga o'tilgan holda olib boriladi. Keyingi muhim yo'nalish — tovushlarni farqlash va tanib olish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bolaga turli atrof-muhit tovushlari, musiqiy tovushlar va nutqiy tovushlar o'rtasidagi farqlarni anglash o'rgatiladi. Bu jarayonda ko'rgazmali vositalar, o'yin elementlari va takrorlash usullaridan keng foydalaniladi. Shuningdek, nutqni idrok etishga tayyorlash dastlabki ishlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bolaga oddiy so'z va iboralarni tinglab tushunish, nutqni eshitish orqali qabul qilish, muloqot jarayonida faol ishtirok etish ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Bu jarayonda auditor-verbal yondashuv, ya'ni asosan eshitish orqali o'rgatish metodlari samarali hisoblanadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik va mutaxassislararo yondashuv

Koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlarning samaradorligi ko'p jihatdan ota-onalar bilan olib boriladigan hamkorlikka bog'liqdir. Ota-onalar bolaning kundalik hayotida asosiy muloqot subyekti bo'lib, ular tomonidan uy sharoitida amalga oshiriladigan mashg'ulotlar reabilitatsiya jarayonini sezilarli darajada jadallashtiradi. Shu sababli, mutaxassislar ota-onalarga bolaning eshitish va nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha zarur bilim va ko'nikmalarni berishlari lozim. Bundan tashqari, dastlabki ishlar audiolog, surdopedagog, logoped va psixologlarning uzviy hamkorligida tashkil etilishi zarur. Har bir mutaxassis bolaning rivojlanishiga o'z yo'nalishi bo'yicha hissa qo'shadi. Mutaxassislararo muvofiqlashtirilgan ish bolaning eshitish-nutq rivojlanishini kompleks tarzda ta'minlash imkonini beradi.

Dastlabki ishlarning natijadorligi va kutilayotgan samaralar

To'g'ri tashkil etilgan dastlabki ishlar natijasida koxlear implant qo'yilgan bolalarda eshitish diqqatining rivojlanishi, tovushlarni farqlash va tanib olish ko'nikmalarining

shakllanishi hamda nutqni idrok etish jarayonining faollashuvi kuzatiladi. Bu esa bolaning ogʻzaki nutqini rivojlantirish, muloqotga kirishish va ijtimoiy muhitga moslashuvini yengillashtiradi. Shuningdek, dastlabki bosqichda erishilgan ijobiy natijalar keyingi taʼlim bosqichlarida bolaning muvaffaqiyatli oʻqishi, tengdoshlar bilan samarali muloqot qilishi va shaxs sifatida toʻlaonli rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu jihatdan, koxlear implant qoʻyilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlar nafaqat rehabilitatsiya jarayonining boshlangʻich bosqichi, balki bolaning kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqotda koxlear implant qoʻyilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki pedagogik, logopedik va psixologik ishlarning nazariy asoslari, mazmuni hamda amalga oshirish yoʻllari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, koxlear implantatsiya eshitish qobiliyatini tiklashda yuqori samaradorlikka ega boʻlgan zamonaviy texnologiya boʻlishiga qaramay, uning ijobiy natijasi koʻp jihatdan implantatsiyadan keyingi dastlabki rehabilitatsiya ishlarining toʻgʻri, tizimli va ilmiy asosda tashkil etilishiga bogʻliqdir. Tadqiqot davomida koxlear implant qoʻyilgan bolalarning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinmagan holda olib borilgan ishlar kutilgan natijani bermasligi aniqlandi. Shu bois, dastlabki bosqichda bolaning individual imkoniyatlari, yoshi, eshitish tajribasi va emotsional holatini inobatga olgan holda rejalashtirilgan mashgʻulotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu yondashuv eshitish idrokining faollashuvi, tovushlarni farqlash koʻnikmalarining shakllanishi va nutqni idrok etish jarayonining rivojlanishiga zamin yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, dastlabki ishlarning asosiy yoʻnalishlari — eshitish sezgisini faollashtirish, eshitish diqqatini rivojlantirish, tovushlarni farqlash va nutqiy signallarni idrok etishga tayyorlashdan iborat boʻlib, ularning izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi bolaning ogʻzaki nutqini shakllantirishda muhim rol oʻynaydi. Auditor-verbal yondashuv, oʻyin texnologiyalari va koʻrgazmali vositalardan foydalanish dastlabki bosqichda samarali metodlar sifatida oʻzini oqlaydi. Shuningdek, tadqiqot davomida mutaxassislararo hamkorlik hamda ota-onalarning rehabilitatsiya jarayonidagi faol

ishtiroki koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlarning muhim sharti ekanligi asoslandi. Audiolog, surdopedagog, logoped va psixologning uzviy hamkorligi, shuningdek, ota-onalarning uy sharoitida olib boradigan mashg'ulotlari bolaning eshitish-nutq rivojlanishini jadallashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan dastlabki bosqichda olib borilgan maqsadga yo'naltirilgan va ilmiy asoslangan ishlar natijasida bolalarda eshitish faolligi oshadi, muloqotga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi, nutqiy kompetensiya shakllanadi hamda ijtimoiy moslashuv jarayoni yengillashadi. Bu esa keyingi ta'lim bosqichlarida bolaning muvaffaqiyatli o'qishi va jamiyatda to'laqonli ishtirok etishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Xulosa qilib aytganda, koxlear implant qo'yilgan bolalar bilan olib boriladigan dastlabki ishlar eshitish-nutq reabilitatsiyasining eng muhim va mas'uliyatli bosqichi hisoblanadi. Ushbu bosqichni ilmiy asosda, tizimli va kompleks tarzda tashkil etish nafaqat reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshiradi, balki bolaning shaxs sifatida rivojlanishi, ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abramova G.S. Vozrastnaya psixologiya. – Moskva: Akademicheskiy proyekt, 2018. – 368 b.
2. Andreyeva L.V. Koxlearnaya implantatsiya u detey: meditsinskie i pedagogicheskie aspekty. – Moskva: Meditsina, 2019. – 256 b.
3. Bashmakova N.P., Korolyova I.V. Sluxorechevaya reabilitatsiya detey s koxlearnymi implantami. – Sankt-Peterburg: Rech, 2020. – 304 b.
4. Bogdanova T.G. Surdopsixologiya. – Moskva: Akademiya, 2017. – 288 b.
5. Vygotskiy L.S. Osnovy defektologii. – Moskva: Labirint, 2016. – 656 b.

6. Korolyova I.V. Deti s narusheniyami sluxa: obuchenie i vospitanie. – Sankt-Peterburg: KARO, 2018. – 240 b.
7. Korolyova I.V., Yann P. Koxlearnaya implantatsiya: reabilitatsiya i obuchenie detey. – Sankt-Peterburg: Rech, 2019. – 312 b.
8. Levina R.E. Narusheniya rechi i puti ix preodoleniya. – Moskva: Prosveshcheniye, 2015. – 287 b.
9. Luriya A.R. Osnovy neyropsixologii. – Moskva: Akademiya, 2018. – 384 b.
10. Malofeyev N.N. Sovremennye problemy spetsialnogo obrazovaniya. – Moskva: Obrazovanie, 2020. – 336 b.